

Könyvtári szereplehetőségek a közösségi médiában

FODOR János

Törvényszerű, hogy a könyvtár jövőjét vázoló kijelentésekben gyakran érzünk némi provokációt. Konstatáljuk, ahogy rugalmasságunkat tesztelve feszegetik itt-ott identitásunk alapjait, újragondoltatják hagyományainkat, beidegződéseinket. Talán nem soroljuk ide azokat a kísérleteket, melyek a jövőben fontossá váló könyvtári funkciókhoz párhuzamokat kutatnak a közösségi hálókön tapasztalt megosztási trendekben, de a „facebook-nemzedék” viselkedésének *általános tanulságait* még hajlamosak vagyunk leválasztani az olvasáskultúráról, s szívesebben vizsgálunk csak a könyvekkel, e-könyvekkel elköteleződő olvasói megnyilvánulásokat, kiszűrve, különválasztva a poénokat, animációkat, videoklippeket „lájkoló” tömeg viselkedésmintáitól.

A következő gondolatmenet* arra tesz kísérletet, hogy meggyőzően kapcsolja össze a könyvtár jövőképét a közösségi hálón tapasztalható általános viselkedéssel, miközben magyarázatot keres egy figyelemre méltó jelenségre, a helyismereti és kortörténeti megosztások látványos népszerűségére.

Közösségi háló és könyvtári jövőkép

A hazai könyvtáros közösség körében nincs vita a Facebook mint felület felhasználhatóságáról. Kommunikációs csatornaként a könyvtárak tájékoztatási szolgáltatásait ugyanúgy kiegészíti, mint a könyvtárosok közötti információcsere szaksajtóban, levelezőlistán megszokott formáit.

A könyvtárosok facebook-csoportjai is magukon viselik a megosztó-kommentáló közösségi média sajátosságait. A be-beszivárgó reklám és a ritkán, de itt is elszabaduló indulatok ellenére – a közös érdeklődést és a hálózati ismeretek kontextusát adotttnak véve – talán ezen a felületen a legkönnyebb gyorsan megosztani gondolatébresztő híreket, friss, nemzetközi példákat ajánlani egymás figyelmébe a könyvtárügy jelenéről és jövőképéről is.

„A könyvtárak nem a könyvekről szólnak. A könyvtárosok munkájának középpontjában sem a gyűjtemények gondozása, sem a felhasználók kiszolgálására való passzív várakozás nem bír fontos szereppel.” –

* Az MKE 47. szolnoki vándorgyűlésén, 2015. július 17-én a Helyismereti szekcióban elhangzott előadás szerkesztett változata.¹

fordítja például egy kolléga², megosztva a népszerű előadó, R. David Lankes amerikai professzor állásfoglalását³ a könyvtárak jövőjéről: „*A könyvtárak kultúra és tudásközvetítő helyek, melyeket a közösségük vesz birtokba. A könyvtárosok pedig oktatói szerepkörben a tudásteremtés legfőbb segítői, hogy a felszínre hozzák mindazon szakértelem legjavát, mellyel felhasználói közösségük rendelkezik.*”

Bár gyors visszajelzésekre, vitákra nagyon is alkalmas a Facebook-megosztás, a tanulságok továbbgondolására és kifejtésére továbbra is alkalmasabb a szaksajtó. Ha például Lankes kijelentéseit tüzetesebben megvizsgáljuk, észrevesszük, hogy alapvetően négy kiemelten fontos funkcióra összpontosít jövőképe: optimális környezet biztosítása, jelenlét közösségként, segítő szakismeret és végezetül a példamutatás, jó példákkal szolgálás. Hogyan hozható összhangba e négy funkcióval a könyvtárak viszonya a közösségi médiához, az ott lehetséges aktivitásokhoz, tapasztalható tájékoztató, kommunikációs szokásokhoz?

A könyvtár oldaláról nézve, látszólag a közösségi média is csak egy olyan újabb felület, ahol honlap, OPAC, netán blog vagy más intézményekkel, szervezetekkel közös weboldalak és további Web 2.0-ás szolgáltatások mellett *ismételten* ki kell alakítanunk identitásunkat, alkalmazkodva például a Facebook legkevésbé sem könyvtári igényekre előkészített „Oldal” (Page) formátumához. Mivel a Facebookot sokan, s egyre többen használják (már minden hetedik ember a Földön⁴), egyértelmű, hogy a szükséges kompromisszumokkal, de meg kell jelennie rajta a könyvtárnak is.

Épphogy megszoktuk a könyvtár „hagyományos” hálózati jelenlétének lehetőségeit, a technológiai újdonosságok beépítésével weboldalaink fejlődése a Lankes-féle szempontokkal is harmonikusan összeegyeztethetőnek tűnt: honlapunk mint biztos hírforrás, kontrollált, minőségi tartalommal, egyedi, barátságos vagy professzionális arculattal, online adatbázisokkal és segítő, interaktív szolgáltatások komplexitásával fogadta a virtuális látogatókat éjjel-nappal.

Mi reprodukálható mindebből a közösségi médiában, ahol mindenki mást és máskor lát, ahol tartalmaink versenykényszerbe kerülnek egészen más jellegű és minőségű információkkal? Hogyan érzékeltethető az oktató-segítő környezet, szolgáltatásaink komplexitása és tudástáraink bősége, ha követőink, kedvelőink alig lépnek oldalunkra, s jelenlétünket valójában csak esetleges ütemezésben eléjük kerülő üzeneteink képviselik?

Futóhomokra színpadot építeni

Korábbi kutatásaink azt mutatták⁵, hogy továbbra is hiszünk a saját felügyeletű weboldalainkban, abban, hogy online identitásunk alapjaként hosszú távon is népszerű marad honlapunk, s szeretnénk annak célra szabott, ízelítővé redukált reklámjaként használni a közösségi médiajelenlét eszközeit. A hivatkozott 4500 bejegyzés recepcióját elemző kutatás kimutatta, hogy ez a tartalomszolgáltató attitűd kevésbé hatékony.

A faliújságként, nyitvatartási és gyarapodási híreket közlő, vagy akár területi, gyűjtőkori programajánlóként használt könyvtári Facebook-oldalak sikertelenek, bejegyzéseiket alig is veszik észre. A személyes hangvétellő, saját gyűjtemény-tételeket komoly hozzáadott értékkel körítő, érdekes háttér információkkal megosztó bejegyzések ellenben kifejezetten sikeresek lehetnek.

Sokszor érzékelhető kényszermegoldás az is, hogy a közösségi média-jelenléttel megbízott munkatárs magánemberként, intézménye mögé bújva, saját érdeklődése, ízlése szerint „posztolgat” számára fontos kulturális vagy tudományos híreket, így pótolva a személyesség átértett hiányát. Ez a gyakorlat valójában azt eredményezi, hogy a könyvtár jelenléte helyett egy identitását nem vállaló, anonim személy férkőzik ismerőseink közé, az intézményi és gyűjteményi identitástól is eltávolodva.

A legsikeresebb könyvtárak jelenlétét kiegyensúlyozottság, a személyes és szakmai hitelesség, az önmagában érdekes és egyedi információk arányossága jellemzi. Jelentős munkával, de valóban mutathatunk megközelítően teljes, vonzóan interaktív képet magunkról, s fenntarthatjuk azt kincseink rendszeres megosztásával, közvetlen, élettel teli közösségi üzenetekkel, értékes, információban gazdag bejegyzések véget nem érő sorozatával. Kevés könyvtár, tudástár, memóriaintézmény képes erre forrást, munkaerőt biztosítani, hiszen a feladat gyakorlatilag a hálózati jelenlét duplikálását jelenti két, egymástól alapvetően eltérő reprezentációs területen. Mintha futóhomokra próbálnánk fölépíteni, reprodukálni megszokott mozgásterünket, könyvtári szerepeink saját szervezeteinken stabil, webes színpadát.

Az ellentmondás tehát – jelen gondolatmenet szempontjából – abban áll, hogy a könyvtár jövőképében sarkalatos tulajdonságokat nem érdemes csonkítani, redukálni a közösségi médiában sem, ám a közösségi média korántsem optimális eszköz azok érzékeltetésére. Hiába is használnánk honlapunkhoz kapcsolt

figyelemfelhívó reklámfelületként, ha a közösségi háló üzenet-versenye más hozzáállást igényel és juttalmaz, s a versenyképességhez csak limitált (vagy költséges) eszközöket kínál.

De fordítsuk meg a kérdést: tudhatjuk-e, mit vár a közösségi média átlagfelhasználója? Mi a legfontosabb számára, mire van ebben a közegben igazán szüksége, s kínálhatja-e azt éppen a könyvtár? Ha kínálhatja, akkor – forrás- és munkaerőhiány szorításában – fontos lenne ezekre a területekre, ilyen információk adekvát megosztására koncentrálni.

A megosztás kockázatai

A közösségi „hálózatiság” hatásait csak napjainkban kezdjük felismerni, tapasztalni. A felelős kiadók által szerkesztett tartalmak (könyv- és lapkiadás, elektronikus média) élethosszig kísérő normakontrolljának megszűnése, a műveltség és tájékozódás forrásainak végletes testreszabhatósága beláthatatlan társadalmi következményekhez vezet,⁶ de olyan, látszólag távoli területeken is mélyreható változásokat indít el, mint például a közlekedési szokások: az amerikai fiatalok kultikus mobilitás-igényét ma már a mobil-hálózatiság elégíti ki, leváltva az autózás élményét⁷.

Ha a közösségi háló szerepét akarjuk megérteni, akkor azokat a legbensőbb motivációkat kell értelmeznünk, amelyek odaláncolják hozzá a felhasználókat, gyakran függőségi tüneteket okozva. Ahogy az interperszonális kommunikáció közvetlen formáit, úgy a lájkolást, megosztást és kommentelést, e gyakran munkaidőt kitevő tevékenységet sem tekinthetjük pusztán időkitöltő szórakozásnak, s ha az okok, mozgatórugók után gondolunk, látnunk kell, hogy a közösségi médiában komoly szerkesztő, publikáló munkát végezve, saját magunk kiadóivá váltunk. Az erőfeszítés értelme, a profit, amelyért dolgozunk, végső soron nem más, mint saját identitásunk formálása, megőrzése, fenntartása.

A „cyberbullying”, avagy internetes zaklatás nem csak tizenéveseket érintő, de a korosztály kapcsán ismertté váló esetei a szélsőséges példák arra, milyen könnyű lerombolni, s milyen nehéz megőrizni a magunkról kialakított virtuális képet. A megosztások, az ízlést vagy állásfoglalást tükröző „lájkolások” és kommentek sorával magunkból írjuk a Facebook tartalmát vagy legalábbis, annak ismeretségi hálónk számára elolvasható részét. A „csak olvasás”-tól a szelektált nyilvánosságú publikáláson át a szuperaktivitásig, folyamatosan döntési helyzetben vagyunk:

mit és kinek tegyünk láthatóvá személyiségünk vonásaiból.

A veszélyek mérlegelése és az identitás épségét óvó megfontolások pontosan tükröződnek a megosztott tartalmak összetételében, gyakoriságában. Többé-kevésbé biztonsággal oszthatóak meg ismerőseinkkel az „itt jártam, ez láttam, ezt ettem” típusú tartalmak, a „szelfik” és „gasztrofotók”, hiszen mindenki jár itt és ott, a digitális fotózás korában pedig elfogadottá vált önmagunk és élményeink lépten-nyomon megörökítése. Ugyanígy közös nevező a mémek továbbosztása, a részvétel a humor azonos hullámhosszán kialakuló információterjesztésben.

Csoportképző, elhatároló hatása miatt kompromisszumokkal, de a többség számára még vállalható a nagyobb közösségekhez kapcsoló elköteleződések: megosztások, „lájkok” (pl. rajongott zenészek, rétegtudományok, hobbi, életmód, netán politikai hovatartozás) szerint. A magabiztos felhasználót nem rettentí el a veszély, hogy néhány ismerőse esetleg elfordul tőle vagy ellenérzéseit fejezi ki.

Sokkal kockázatosabb azonban a mélyebb ismeretek, a szaktudás, a rétegerdeklődés megosztása. Az érettségi után esetlegessé váló „újra nyitottság” és az esetleges apropók szötte kapcsolati háló közege meggondolandóvá teszi a tudományos érdeklődés felvállalását. Genetika, atomfizika vagy éppen kortárs szépirodalom? Ha vannak ismerőseink között szakértők, akkor nyilvánosan kiderülhet relatív tájékozatlanságunk, lelepleződhetnek bizonytalan forrásaink. Azon ismerőseinktől, akiket a téma nem érdekel, vagy nem értenek hozzá, elválaszthat érthetetlen, érdektelen megosztásaink sorjázása. Beskatulyázódhatunk, elfordulhatnak tőlünk. A műveltség és elmélyült érdeklődés szükségszerűen szűrő. Speciális csoportokban találhatunk hozzá partnereket, de saját, gyerekkorunk óta életünk részévé fejlesztett ismeretségi hálónkon belül magánügynek számít.

Ha a közösségi hálón ismerősökkel bátran megosztott és általuk szívesen „lájkolt” tartalmak tudományos „mélységigényét” végigkövetjük, saját fotóktól és szöveges közlésektől, a blogokról, weblapokról megosztott cikkek és hírek tömegén át szinte csak egyetlen, bár tágra értelmezett témában, a hely- és kortörténeti információk megosztásaiban juthatunk el a könyvtári tudáskincs mélységéig, az ahhoz szervesen kapcsolódó tartalmakig. A közösen megélt idő előzményei, a közösen ismert tér múltja mindenkit érdekel, a web hálózatos információhalmaza mögül hiányzó kronológiai rétegzettség pedig mindenkiben hiányérzetet kelt.

E „retródivatként” is konstataált jelenség háttérben fedésbe kerül a közösségi webben önmagát képviselő író-olvasó biztonságérzete és az archivált tudást felkínáló könyvtár érdeke. A kockázatmentes megoszthatóság igényét kielégítheti a hiteles, tudományos szakszerűséggel rendezett információ-együttes, s lehetőséget teremt arra, hogy a könyvtárak, történeti fotógyűjtemények, képparchívumok kimeríthetetlen forrásaivá váljanak a képpárok, visszapillantó múltidézések közös rácsodálkozást kínáló megosztási szokásának. A könyvtári szereplehetőség pedig nem pusztán a gyűjtemény elemeinek felkínálásában áll, de jelentheti a kutathatóság, a tudományos összefüggésrendszer felmutatását is.

A hely- és kortörténeti példa

Az identitás közös pontjainak biztonságára alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában a legkönnyebb olyan megosztásokkal példát mutatni, amelyek történettel, hozzáadott, tudományos háttér-információkkal, linkekkel kedvet teremtenek az elmélyülésre, továbbkutatásra, hasonló gyűjteménytípusok önálló megtalálására. A könyvtárak Facebook-jelenlétével kapcsolatos kutatásunkban a legnépszerűbb, legsikeresebb bejegyzések többségükben térrel, idővel kapcsolatos, továbbgondolható, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információ-együttesek voltak.

A felmérésben akkor még nem szerepelhetett a Budapest Gyűjtemény máig is működtetett megosztás-sorozata, amely mintapéldaként szolgálhat a könyvtári tudáskincs közzétételére a közösségi médiában. A gyűjtemény vezetője, *Sándor Tibor* így ír vállalkozásukról: „2014 utolsó száz napján Budapest napról-napra címmel indítottunk saját oldalt. Minden nap közzétettünk egy összeállítást, amivel egyszerre szerettük volna felkelteni a várostörténet iránti kíváncsiságot és a gyűjteményben fellelhető források változatosságára is ráirányítani a figyelmet. Rövid kommentárok voltak hivatva eligazítani az aznapi kínálatban, de munkatársainkat elragadta a hév: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogtatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is.”⁸

Elvárható-e hasonlóan lelkes csapatmunka minden könyvtártól, s más gyűjtőkörök esetén is?

A példamutatás erejéig feltétlenül. Bár a hely- és

kortörténet szinte mindenkit megérint, nincs olyan gyűjtőkör, amely ne volna kapcsolható sokakat érdeklő, életmóddal, mindennapos problémákkal és tanulságokkal összefüggő területekhez. A kapcsolat felismeréséhez kreativitás kell, a megosztás időzítéséhez, kivitelezéséhez szükséges a közösségi média ismerete, a hozzáadott háttéranyag összeállításához munkatársi összefogás és szakértelem együttállása nélkülözhetetlen. Ha nem is folyamatos szolgáltatásként, de a fenti feltételek minden könyvtárban rendelkezésre állhatnak. Egy-egy rendezvényhez, részgyűjteményi kiállításához vagy új szolgáltatáshoz kapcsolódó hangsúlyos bejegyzésre készülve fontos átgondolnunk, hogy a közösségi médiában minden egyes bejegyzésünk identitásunkat formálja, képviseli. Ideális volna, ha jelenlétünk összességében is hűen, arányosan tükröznék intézményünk tevékenységeit és funkcióit, de ennél a nagyszabású vállalkozásnál előrébb való, hogy bejegyzéseink, megosztott tartalmaink önmagukban példázni tudják szakértő, segítő közösségünk jelenlétét a könyvtárban, az ismeretszerzéshez optimális tudástárban.

A kiindulási példaként használt Lankes-féle jövőképpel összhangban, a közösségi média olyan új felületet jelent a könyvtár számára, melyen keresztül az író-olvasó felhasználók megoszthatják a gyűjteményeinkre épülő, vagy abból származó ismereteiket, kiteljesíthetik érdeklődésüket és fejleszthetik kompetenciáikat. Ezt az aktivitást elősegíteni, a kutató-tájékozódó érdeklődést gyűjteményünk és szolgáltatásaink felé irányítani csak példamutatással lehet. Egy-egy széles körű érdeklődésre számot tartó, szakértelemmel és elkötelezett hivatástudattal megosztott gyűjteményi tétel többet segíthet ebben, mint az, ha teljes honlap-tartalmunkat fáradtságos munkával, folyamatosan átkonvertáljuk a Facebookra.

Összefoglalás

Téves, de legalábbis megkérdőjelezhető az az elképzelés, mely szerint a könyvtárnak a közösségi média felhasználóival azonos módon író, olvasó, „lájkoló” szerepet kellene játszania. A közösségi média a személyes véleményre épül, az intézményi jelenlét sikere a felhasználók kezében van akkor is, ha jelentős munkával, optimális feltételek mellett dolgozhat a feladattal megbízott munkatársunk.

A könyvtári honlapokon adekvát és fontos hírek, programajánlók gyakran kerülnek légüres térbe a Facebookon, elszakadva ott reprodukálhatatlan kontextusuktól. Sikerre elsősorban olyan megosztások

számíthatnak, amelyek az *olvasók kontextusához* illeszkednek, reflektálnak aktuális kommunikációs szükségleteikre, s identitásukkal harmonizálón továbbboszthatóak. A könyvtári jövőképnek megfelelő közösségi médiatartalom kritériuma az, hogy kedvet ébreszt az olvasóban ahhoz, hogy maga is hasonló megosztások forrásaként kezdje használni gyűjteményünket.

Könyvtáraink tudáskincse – bármely gyűjtőkört veszszük példaként – betöltheti ezt a megosztható forrásszerepet, de a hely- és kortörténeti gyűjtemények különösen alkalmasak rá, hiszen a globálizálódó és testre szabható tájékozódás, a műveltség korunkban tapasztalható változása közös identitásunk egyik kulcsává emelte a gyűjtőkörükbe tartozó tudáskincset. Digitalizált, megosztható állományuk hídként kapcsolhatja össze a közösségi médiahasználat mindennapos igényeit és a tudományt.

E szereplehetőség alapjait a nosztalgia topikok, retrohonlapok és múlt idéző portálok sikere láttán az ezredforduló óta érzékelhetjük, s az ELTE Könyvtár és Információtudományi Intézet gyakorlati műhelymunkájában is évek óta foglalkozunk hely- és kortörténeti modellprojektek fejlesztésével. A Kalota Béla fényképeire épülő iTTiVoTT⁹ adatbázishoz társítottunk elsőként közösségi média reprezentációt, Facebook-csoport formájában. A gyűjtemény tételeire épülő közösségi aktivitás tesztelése sikeresnek bizonyult: a hallgatóink által elkészített tételmegosztásokhoz hasonló képpárokat készítették és osztottak meg velünk a csoport külső, ismeretlen tagjai is.

Intézetünk szakmai együttműködései¹⁰ sorában a 2015 nyarán, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral kötött megállapodás¹¹ kínál lehetőséget arra, hogy a Budapest Gyűjteménnyel is közös projektet indítsunk útjára. Részgyűjteményük webváltózatát megosztható tételekre építjük, így a közösségi médiában tovább tesztelhetjük majd eddigi eredményeink és feltételezéseink megalapozottságát.

Irodalom

1. Az előadást illusztráló vetítés képei megtekinthetőek a szerző honlapján:

<http://fodorjanos.blogspot.hu/2015/07/konyvtari-szereplehetosegek-kozossegi.html>

2. NÉMETH Márton bejegyzése a *Könyvtárosok* Facebook-csoportban, 2015. július 7. <https://www.facebook.com/groups/312261069629/permalink/10153501813684630/>
3. Respected US professor says libraries are places of knowledge creation and librarians our educators. CILIP, 2 July 2015. <http://www.cilip.org.uk/cilip/news/respected-us-professor-says-libraries-are-places-knowledge-creation-librarians-are-our>
4. Mark ZUCKENBERG rekordbejelentése: 2015. augusztus 24.-én már egymilliárd ember használta a Facebookot. <https://www.facebook.com/zuck/posts/10102329188394581>
5. FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 275–294. p.
6. HANULA Zsolt: Nem a gyerekeket kell félteni az internettől, hanem a nyugdíjasokat = Index/Tech, 2015. szeptember 10. http://index.hu/tech/2015/09/10/nem_a_gyerekeket_kell_feltetni_az_internettol_hanem_a_nyugdijasokat/
7. McDONALD, Noreen (honlap: <https://planning.unc.edu/people/faculty/noreenmcdonald>) kutatásairól: WILE, Rob: *Today's young adults are up to 50-percent more likely to avoid driving than past generations.* = Fusion. 2015 július 14. <http://fusion.net/story/166549/todays-young-adults-are-up-to-50-percent-more-likely-to-avoid-driving-than-past-generations/>
8. SÁNDOR Tibor: Helyismeret változó felhasználói környezetben. A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései = Könyvtári Figyelő, 2015. 61. évf. 2. sz. 157–167. p.
9. iTTiVoTT (honlap) <http://inaplo.hu/ittivott>
10. KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban - intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 251–266. p.
11. Együttműködés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral = ELTE-LIS blog, 2015-09-02. <http://elte-lis.blogspot.hu/2015/09/egyuttmukodesi-megallapodas-fovarosi.html>

Beérkezett: 2015. szeptember 14.